

GÖSTERGELER ARASI ÇEVİRİ ÖRNEĞİ OLARAK SİNEMA UYARLAMALARI

Ezgi KESKİN

İstanbul Aydın Üniversitesi, ABMYO

Özet

Çeviri tanımı gereği tek bir anlamı olan bir kavram değildir. Tarih boyunca çeviri olgusunun değişik kültür ve zamanlarda farklı şekillerde tanımlandığı ve sınıflandığı görülür. Bu çalışmada, Roman Jakobson'ın üçlü sınıflandırmasından yola çıkılarak sanatsal türler arası aktarım göstergeler arası çeviri adı altında incelenmektedir. Sinema uyarlamalarına çeviribilim perspektifinden bakılarak, bu uyarlamaların çeviribilimin bir alt-türü olarak değerlendirilebileceği tezinin geçerliliği tartışılmaktadır.

Anahtar kelimeler: Çeviribilim, Göstergeler Arası Çeviri, Sinema Uyarlamaları

GÖSTERGELER ARASI ÇEVİRİ ÖRNEĞİ OLARAK SİNEMA
UYARLAMALARI
Ezgi KESKİN

GİRİŞ

Çeviri tanımı gereği tek bir anlamı olan bir kavram değildir. Tarih boyunca çeviri olgusunun değişik kültür ve zamanlarda farklı şekillerde tanımlandığı ve sınıflandığı görülür. Günlük kullanımda çeviri, iki dil arasında gerçekleşen ve özgün metinle arasında bir takım eşdeğerlik ilişkileri olan bir metin olarak kabul edilir.

“Çeviri” kavramının farklı dönem, dil ve kültürlerde aldığı isim ve tanımlamalar, bu kavramın çok anlamlı ve çok katmanlı bir etkinlik olduğunu gösterir. Bu yüzden çeviri pek çok farklı şekilde anlaşılabilir olduğuna geniş bir alanı kapsamaktadır. Bu akademik disiplini adlandırabilmek ve sınıflandırmak uzun bir süre sorun olmuş ve çeviribilimciler çeşitli terim önerileriyle bu süreçte yer almıştır. İngilizcede ancak 1972 yılına gelindiğinde James Holmes’un önerdiği “Translation Studies” terimi genel olarak kabul görmüştür. Holmes’un 1972 yılında kaleme aldığı “Çeviribilimin Adı ve Doğası” adlı makalesinde Holmes, hem bu disipline bu yeni adı vermekte hem de bu akademik çalışma alanının sınırlarını belirleyen ilk şemayı çizmektedir (169). Daha sonra pek çok çeviribilimci Holmes’un şemasından yola çıkarak kendi gruplamalarını yapmıştır (Bassnett 1992, Snell-Horby 1991, Tourya 1995, Munday 2001). Çeviri sınıflandırmasında ilk temel ayrımı yapan Roman Jakobson, “Çevirinin Dilsel Yönleri Üzerine” adlı makalesinde çeviriyi “dil içi çeviri, diller arası çeviri ve göstergeler arası çeviri” olarak üçe ayırır (2004: 90). Bu çalışmada, Roman Jakobson’ın bu üçlü sınıflandırmasından yola çıkılarak sanatsal türler arası

GÖSTERGELER ARASI ÇEVİRİ ÖRNEĞİ OLARAK SİNEMA UYARLAMALARI

Ezgi KESKİN

aktarım göstergeler arası çeviri adı altında incelenecek ve *sinema uyarlamalarına* çeviribilim perspektifinden bakılarak, çeviribilimin bir alt-türü olarak değerlendirilebileceği tezinin geçerliliği tartışılacaktır.

Roman Jakobson 1959 yılında yazdığı “Çevirinin Dilsel Yönleri Üzerine” adlı makalesinde, dilsel bir göstergenin aynı dildeki başka göstergelere, başka bir dile ya da dilsel olmayan simgeler dizgesine çevrilebileceğini söyler. Çevirinin üç çeşidini şu şekilde sınıflandırır: Dil içi çeviri ya da “yeniden sözcükleme”; dilsel göstergelerin yine aynı dildeki başka göstergelerle yorumlanmasıdır. Diller arası çeviri (translation proper) dilsel göstergelerin başka bir dildeki göstergelerle yorumlanmasıdır (2004: 90-91). Çeviri olgusuna göstergebilimsel açıdan yaklaşan Jakobson, farklı dillerdeki sözcükler arasında tam bir eşdeğerliğin hiç bir zaman karşılanamayacağını ve bu yüzden bu aktarımın dolaylı bir anlatımdan öteye geçemeyeceğini savunur. Çevirmen yalnızca başka bir kaynaktan aldığı iletiyi yeniden kodlayarak aktarır (2004: 91).

Jakobson’ın üzerinde en çok tartışılan çeviri türü “göstergeler arası çeviri” olmuştur. Dilsel metin göstergelerinin dil dışı sistemlerle yeniden kodlanması anlamına gelen bu türün kapsamı oldukça geniştir. Yazılı bir eserin işitsel sanatlara (müzik, şarkı), görsel sanatlara (resim, heykel, fotoğraf), devimsel dillere (bale, pandomim) ve çok araçlı dillere (sinema, opera gibi) aktarılması göstergesel çeviriye örnektir.

Kimi çeviribilimciler bu çeviri türüne karşı çıkmış, bu türü çeviribilim dışında bir aktarım olarak nitelemiştir. Gorlee, göstergebilimsel çeviride bilgi

GÖSTERGELER ARASI ÇEVİRİ ÖRNEĞİ OLARAK SİNEMA
UYARLAMALARI
Ezgi KESKİN

kaybının en üst noktada olduğunu savunmuştur (1994: 168). Sturrock ise, diller arası ve dil içi çevirinin iki yönlü ya da dönüşümlü çalışmalar olabileceği halde, göstergelerarası çevirinin tek yönlü bir işlem olduğunu söyler. “Göstergeler arası çeviride, bir öykünün bir filme dönüştürülmesinde olduğu gibi, metnin bir bölümünün ya da dilsel gösterge dizgisinin iletisinin dil dışı ya da kısmen dilsel bir dizgeye dönüştürülmesi halinde bile, bu işlemin “yeniden sözcikleme” kapsamına giremeyeceğini öne sürer (1991: 310).

Jakobson ise sınıflandırmasında, çeviriyi daha geniş bir bağlamda düşünüp, benzer süreçlerle karşılaştırmıştır. Gözlemleri sonucunda göstergelerarası çeviride “birtakım yapısal özelliklerin sözel şekillerin ortadan kalkmasına rağmen korunduğunu görmüş ve pek çok yazınsal özelliğin, yalnızca dilbilimine değil, aynı zamanda tüm gösterge kuramlarına yani, “genel göstergebilime” ait olduğu sonucuna varmıştır (2004: 89-97). Toury, Jakobson’ın bu üçlü sınıflanmasına karşılık iki temel ayrım yapar. Göstergen içi çeviri ve göstergeler arası çeviri:

GÖSTERGELER ARASI ÇEVİRİ ÖRNEĞİ OLARAK SİNEMA
UYARLAMALARI
Ezgi KESKİN

Gösterge içi Çeviri _____ Göstergeler arası Çeviri

Dizge içi
Çeviri
çevrilmesi

Dizgeler arası
Çeviri

dilsel göstergenin
dil dışı göstergeye

(Touryb,1986: 1113-14)

Bazı çeviribilimciler Jakobson'ı desteklese de, göstergeler arası çevirinin çeviribilim kapsamında yer almadığı görülür ve genelde çeviribilimin dışında bırakılır. 1992 yılına gelindiğinde, Lefevere, Jakobson gibi çevirinin kapsamını genişletecek tanımlar yapmıştır. Lefevere kaynak metinlerin üzerinde değişiklikler yaparak bunların kültürlerarası dolaşımını sağlayan çeviriler, özetler, açıklamalar, edebiyat tarihleri ve antolojileri, eleştirel yorum açıklamalarında bulunduğu 'yeniden yazım' (rewriting) terimini ortaya atmıştır (1985: 215-43).

Lefevere'nin bu tanımından yola çıkarak eğer çeviriyi bir kaynak metnin 'herhangi bir alıcı için 'herhangi bir' amacı karşılayacak şekilde işlenmesi sonucu oluşturulan 'herhangi bir erek' ürün olarak tanımlarsak sanatsal türler arası aktarım da (bir romanın filminin çekilmesi gibi) bu alan kapsamı içine girecektir.

GÖSTERGELER ARASI ÇEVİRİ ÖRNEĞİ OLARAK SİNEMA
UYARLAMALARI
Ezgi KESKİN

Lefevere'nin perspektifinden bakıldığında çeviri dönüşüm (transformation) olarak tanımlanabilir. Ancak; elbette ki sanatsal dillerden sözlü dillere yapılacak göstergeler arası çeviri, diller arası yapılan çeviriden yapısal olarak farklı olacaktır.

Sözlü diller ayırık nitelikli ses birimlerden (phoneme) oluşur ve her kelimeyi birbirinden ayırık birimler olarak algılarız. Bu yapıların aralarında bir süreklilik ilişkisi yoktur. Ancak sanatsal sembolik diller (figüratif sanatlar, resim, tiyatro, vs.) ise tam tersine süreklilik ilişkisi içindedir. Sözlü dillerde göstergeler, ayırık yapılarda tek tek gösterilirken, resim gibi sanat formlarında gösterge bir bütün olarak gösterilir ve tek bir göstergeyle ifade edilemez (İzbul, 2003).

Görüldüğü gibi, göstergeler arası çeviride her çeviri türünde olduğu gibi tam bir aktarım hiç bir zaman gerçekleşemez. Her zaman için aktarım sonunda bir şeyler yitirilir. Bu durumda her iki aktarım örneğinde de çevirmenin etkin olarak rol oynadığı görülür. Çevirmen kaynak metnin üretildiği kültürel bağlamı ve aktarılacağı kültürün özelliklerini göz önüne alarak bir çeviri stratejisi belirler ve metni kendi alımlamasına göre çevirir. Aktarım sırasında kendince çeviri kararları alır. Metinde kendi alımlamasına göre eklemeler, çıkarmalar, eksiltmeler yapar. Hatta kimi zaman, bu seçimlerinde bilinçsizdir. Bu kararlar diller arası aktarımda göstergeler arası aktarıma göre belirgin değildir. Okur, bu çeviri kararlarını metni orijinaliyle karşılaştırmadığı sürece bilemez. Ancak göstergeler arası çeviride çevirmenin aldığı kararlar daha belirgindir. Çünkü çevirmen bütün halindeki sürekli bir yapıyı önce, birimlere ayırarak her birini

GÖSTERGELER ARASI ÇEVİRİ ÖRNEĞİ OLARAK SİNEMA
UYARLAMALARI
Ezgi KESKİN

çevrilebilir hale getirip sonra bozduğu yapıyı tekrardan tutarlı bir yapıya dönüştürmek zorundadır.

Göstergeler arası çeviri kapsamına giren sinema uyarlamaları, bu bağlamda çevirmen kararlarının açıkça gözlenebileceği bir aktarım türüdür. Torop, sinema ve edebi eser arasındaki temel farkı açıklarken edebi eserin yazılı formda sabit kaldığını sinemada ise görüntünün müzik ya da söz formunda sesle desteklendiğini söyler (2002). Edebiyatın temel maddesi dil iken, sinemanın görüntüdür. Edebi eseri, sinemaya aktaracak yönetmen (çevirmen), edebiyatın sayfalarca anlattığını görüntü diline aktarırken elbette kısıtlanacak ve kendi kararlarıyla bu süreci yönlendirecektir. Bu durumda, kısıtlı süreyi en iyi şekilde değerlendirmek zorundadır. Kaçınılmaz olarak metnin tümünü aktarmak yerine kimi yerleri vurgulayarak, kimi yerleri çıkararak, kimi yerlerde de eklemeler yaparak esere kendi yorumunu katacaktır. Öte yandan, bu kararlar diller arası yapılan aktarımda alınan kararlara göre daha görünür olacaktır. Bu yüzden, sinema uyarlamaları her zaman kaynak metniyle karşılaştırılma kaderini yaşamıştır. Birçok insan okurken hayal ettiklerini sinemada görmek ister dolayısıyla filmin sonunda hep bir şeyler eksik kalmış izlenimine varılır. Sinema tarihine bakıldığında çok az film uyarlandığı yapıtımdan daha başarılı olmuştur. Özellikle de klasik roman uyarlamaları (*Dostoyevski: Kumarbaz, Suç ve Ceza; Flaubert: Madam Bovary vb.*) üstün edebi özelliklere sahip olmaları ve romanların herkes tarafından biliniyor olması nedeniyle başarısız sayılmıştır.

GÖSTERGELER ARASI ÇEVİRİ ÖRNEĞİ OLARAK SİNEMA
UYARLAMALARI
Ezgi KESKİN

Öte yandan, sinema her dönemde edebiyattan beslenen bir sanat dalı olmuştur. Türlü eleştirilere rağmen, sinema uyarlamaları yapılmaya devam etmektedir. Hatta kimi roman yazarlarının, eserlerinin sinema diline çevrilme sürecinde yönetmen ve senaristlerle birlikte çalıştıkları bilinmektedir. Örneğin, 2007 yılında Neil Gaiman'ın aynı isimli romanından sinemaya aktarılan ‘Star Dust’ (Yıldız Tozu) filmi, yazar ve yönetmen dayanışmasının görüldüğü bir çalışmadır. Gaiman, bir röportajında özellikle romanın aslına uygun çevirilmemesi gerektiğini söyler. Gaiman’a göre böyle bir aktarım gerçekleşirse on buçuk saat sürecek BBC klasiklerini hatırlatan berbat bir film ortaya çıkacaktır. Romanın sinema uyarlamasında, birçok karakterin çıkarıldığı, isminin değiştirildiği ya da kitapta olmayan yeni karakterler eklendiği görülür. Ayrıca filmin sonuyla romanın sonu birbirinden farklıdır. Buna rağmen Gaiman, romanla filmin birbirinden farklı olsa da birbirleriyle uyum içinde olduğunu düşünmektedir (2007). Roman sinemaya uyarlanırken radikal çeviri kararları alınsa da sonuçta bir aktarım ve yeniden yaratma söz konusudur.

Sinema uyarlamaları işte bu noktada diller arası çeviriye göre daha özgür bir konuma sahiptir. Sinema uyarlamalarını diller arası çeviride olduğu gibi, aslına ne kadar sadık kaldığı ya da hangi oranda kaynak metniyle eşdeğerlik ilişkileri içinde olduğu açısından değerlendirmek pek doğru olmaz. Çünkü ortaya çıkan eser artık tamamıyla yönetmenin bakış açısını yansıtan bağımsız bir ürüne dönüşmüştür. Bu yorum, beğenilip beğenilmese de artık kaynak metnin bir türevi niteliğinde bambaşka bir eser haline gelmiştir. Oysaki diller arası çeviride her zaman için bu kuralcı yaklaşımın test edildiği görülmektedir.

GÖSTERGELER ARASI ÇEVİRİ ÖRNEĞİ OLARAK SİNEMA
UYARLAMALARI
Ezgi KESKİN

Çeviri en geniş anlamıyla düşünülünce, yalnızca diller arası aktarımla sınırlı olmadığı görülür. Çünkü çeviri, göstergeler arası aktarımı da içine alan çok kapsamlı geniş bir olgudur. Dolayısıyla, sinema uyarlamalarını daha iyi yorumlamak ve değerlendirebilmek için ona bir de çeviribilimin perspektifinden bakmak da fayda vardır.

KAYNAKÇA

Bassnett, Susan:
London&Newyork:

Translation Studies,
Cassell, 1990.

Gaiman, Neil:
StarDust
(Çevrimiçi)

“Exclusive Interview: Neil Gaiman for
by Paul Fisher”, 13 Haziran 2007,
<http://www.darkhorizons.com/news07/gaiman.php>, 08 Haziran 2008.

Gorlee, Dinda L.:

Semiotics, and the problem of translation: With special reference to the semiotics of Charles S. Peirce, Amsterdam-Atlanta, GA: Rodopi, 1994, ss:161-168.

GÖSTERGELER ARASI ÇEVİRİ ÖRNEĞİ OLARAK SİNEMA
UYARLAMALARI

Ezgi KESKİN

- Holmes, James S. : “Çeviribilimin Adı ve Doğası”, Çev, Ayşenaz Koş, **Çeviri Seçkisi 2-Çeviri(bilim) nedir? Başkasının Bakışı**, der. Mehmet Rıfat, İstanbul, Dünya Yayıncılık A.Ş., 2004, ss:165-185.
- İzbul, Yalçın: “Dilin Evrenceleri ve Konuşmaya Dayalı İletişimin Evrimi. Hockett’in Görüşleri Üzerine Bir Değerlendirme”, 2003, (Çevrimiçi) http://www.ingilizceders.com/bilim_arastirma/evrence05-oruntu.htm, 08 Haziran 2008.
- Jakobson, Roman: “Çevirinin Dilbilimsel Özellikleri Üstüne”, Çev, Ö.B Albayrak; **Çeviri Seçkisi 2-Çeviri(bilim) nedir? Başkasının Bakışı**, der. Mehmet Rıfat, İstanbul, Dünya Yayıncılık A.Ş., 2004, ss: 89-97.
- Lefevere, Andre: “Why Waste our Time on Rewriters? The Trouble with Interpretation and the Role of Rewriting on Alternative Paradigm”, **The Manipulation of Literature** içinde, yay. haz. Theo Hermans, London, 1985, ss: 215-243.
- Munday, Jeremy: **Introducing Translation Studies: Theories and Applications**, London&Newyork: Routledge, 2001.
- Snell-Horby, Mary: “Translation Studies-Art, Science or Utopia?”, **Translation Studies: The State of Art. Proceedings of the First James S. Holmes on Translation**

GÖSTERGELER ARASI ÇEVİRİ ÖRNEĞİ OLARAK SİNEMA
UYARLAMALARI
Ezgi KESKİN

- Studies** içinde, yay. haz. Kitty M. van Leuven-Zwart ve Ton Naaijken, Amsterdam: Rodopi, 1991.
- Sturrock, John: “On Jakobson on Translation”, **Recent Developments in Theory and History: The Semiotic Web, 1990: Approaches to Semiotics**, Yay. Haz. Thomas A. Sebeok ve Jean Umiker –Sebeok, Walter de Gruyter, 1991, ss: 307-321.
- Torop, Peter: “Translation as Translating as Culture”, 2002, (Çevrimiçi), <http://www.ut.ee/SOSE/sss/pdf/torop302.pdf>, 08 Haziran 08 Haziran 2008.
- Toury, Gideon (a): **Descriptive Translation Studies and Beyond**, Amsterdam&Philadelphia: John Benjamins, 1995.
- Toury Gideon (b): “Translation: A Cultural-Semiotic Perspective”, **Encyclopedic Dictionary of Semiotics** içinde, yay. haz. Thomas A. Sebeok, c.2, Berlin: Mounton de Gruyter, 1986, ss:1111-1124.

GÖSTERGELER ARASI ÇEVİRİ ÖRNEĞİ OLARAK SİNEMA
UYARLAMALARI
Ezgi KESKİN